

УДК 376

Технології підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання

Л. Коврігіна,

кандидатка філологічних наук,
викладачка кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

e
m

Анотація. У статті досліджено особливості застосування сучасних технологій підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Розглянуто сутність інклюзивної освіти, визначено основні напрями психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано сучасні технології підтримки, зокрема технології диференційованого навчання, інформаційно-комунікаційні технології, технології індивідуалізації навчального процесу та технології командної взаємодії. Визначено роль педагогів, асистентів учителя, батьків і спеціалістів у створенні сприятливого освітнього середовища. Доведено, що використання сучасних технологій підтримки сприяє успішній адаптації дітей, підвищує ефективність навчання та забезпечує реалізацію права кожної дитини на якісну освіту.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, індивідуалізація навчання, педагогічні технології, психолого-педагогічний супровід, інклюзивне середовище.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні процеси реформування системи освіти спрямовані на забезпечення рівного доступу всіх дітей до якісної освіти незалежно від стану здоров'я, психофізичних особливостей чи соціального статусу. Одним із ключових напрямів модернізації освіти є впровадження інклюзивного навчання, яке ґрунтується на принципах рівності, гуманізму та соціальної справедливості.

Інклюзивна освіта є важливим механізмом реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття освіти в умовах загальноосвітнього простору. Її головною метою є створення освітнього середовища, що враховує індивідуальні можливості та потреби кожного учня.

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами та необхідністю впровадження нових технологій підтримки, які забезпечують їх ефективне навчання та соціалізацію.

Проблема впровадження технологій підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання є предметом дослідження багатьох вітчизняних учених. Аналіз наукових праць свідчить про зростання уваги до питань створення ефективних механізмів психолого-педагогічного супроводу, адаптації освітнього середовища та використання інноваційних технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних засад інклюзивної освіти зробила А. Колупаєва. У працях дослідниці інклюзивне навчання розглядається як комплексна система забезпечення освітніх потреб дітей, яка передбачає використання адаптацій та модифікацій навчального середовища, диференційованого підходу та спеціальних технологій підтримки. Значну увагу авторка приділяє питанням організації інклюзивного освітнього середовища, діяльності команди супроводу та індивідуалізації освітнього процесу [1].

У спільних дослідженнях О. Таранченко та А. Колупаєвої представлено сучасний підхід до технологізації освіти дітей з особливими освітніми потребами. Автори виділяють взаємопов'язані комплекси технологій, серед яких: технології співпраці та взаємодії, технології супроводу й сервісної підтримки, технології асистування та тьюторського супроводу, а також технології викладання й навчання. Дослідники наголошують, що ефективність підтримки дитини значною мірою залежить від комплексного використання цих технологій

У працях В. Бондаря розкрито питання спеціальної педагогіки та особливостей навчання дітей з особливостями розвитку. Учений акцентує увагу на необхідності використання індивідуального підходу, адаптації змісту навчального матеріалу та створення спеціальних умов для розвитку особистості дитини [3].

Дослідження В. Синьова присвячені проблемам корекційної педагогіки та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Автор підкреслює важливість комплексного психолого-педагогічного супроводу, який поєднує навчальну, корекційну та соціальну підтримку дітей [4].

Н. Софій досліджує особливості організації інклюзивного середовища та діяльності команди психолого-педагогічного супроводу. У працях науковиці особлива увага приділяється міждисциплінарній взаємодії педагогів, асистентів учителя, психологів і батьків як важливій умові ефективної підтримки дітей з особливими освітніми потребами [5].

Питання впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчанні дітей з особливими освітніми потребами висвітлюються також у працях Л. Даниленко, де сучасні освітні технології розглядаються як інструмент удосконалення освітнього процесу та підвищення якості освіти [6].

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють використанню інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, дослідження засвідчують, що використання цифрових інструментів сприяє індивідуалізації навчання,

підвищенню мотивації учнів та покращенню взаємодії між учасниками команди супроводу.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить, що проблема технологій підтримки дітей з особливими освітніми потребами має комплексний характер і охоплює педагогічні, психологічні, корекційні та інформаційно-комунікаційні аспекти. Водночас питання практичного впровадження сучасних технологій підтримки в інклюзивного навчання потребують подальших досліджень та вдосконалення.

Метою статті є комплексний аналіз, систематизація та визначення ефективності технологій підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Сучасна парадигма інклюзії базується на двох підвалинах: універсальному дизайні в освіті та розумному пристосуванні. Якщо універсальний дизайн в освіті передбачає створення середовища, контенту та послуг, придатних для використання якомога ширшим колом осіб без адаптації (наприклад, архітектурна доступність, текстові описи до відео), то розумне пристосування – це індивідуалізована відповідь на конкретні потреби дитини (надання спеціальної клавіатури, розробка індивідуального навчального плану) [7].

Технології підтримки в інклюзії доцільно розділити на три великі блоки:

I. Асистивні (допоміжні) технології – технічні засоби, програмне забезпечення чи обладнання.

II. Цифрові (інформаційно-комунікаційні) технології – загальні освітні платформи, адаптовані під потреби інклюзії.

III. Психолого-педагогічні технології – специфічні методики взаємодії, диференційованого викладання та оцінювання.

I. Асистивні (допоміжні) технології. Ефективність залучення дитини з ООП до освітнього процесу прямо залежить від точності підбору технологічного інструментарію (таблиця 1).

Таблиця 1

Труднощі	Типові бар'єри в отриманні освіти	Рекомендовані технології та засоби підтримки
Зорові	Сприйняття візуальної інформації, читання підручників	Дисплеї Брайля, скрінрідери (NVDA, JAWS), аудіокниги, тактильні книги, збільшувачі екрана, маркування шрифтом Брайля
Слухові	Сприйняття усної мови, комунікація з педагогом та однолітками	ФМ-системи, кохлеарні імпланти, візуальні субтитри (автоматичне субтитрування на базі ШП), жестова мова, застосунки для перетворення мовлення у текст (Live Transcribe)
Труднощі опорно-рухового апарату (зокрема ДЦП)	Письмо, утримання предметів, робота зі стандартним ПК	Альтернативні миші (трекболи, головні миші), спеціальні клавіатури з великими кнопками та накладками, технології фіксації погляду (Eye-tracking), голосове введення тексту

Труднощі	Типові бар'єри в отриманні освіти	Рекомендовані технології та засоби підтримки
Розлади аутистичного спектра (РАС)	Комунікація, соціальна взаємодія, сенсорне перевантаження	Системи альтернативної комунікації (PECS), цифрові застосунки AAC (наприклад, «AACorn»), шумопоглинаючі навушники, візуальні розклади, таймери
Когнітивні труднощі та дислексія	Сприйняття тексту, концентрація уваги, логічне мислення	Спеціальні шрифти (OpenDyslexic), програми «текст-у-мовлення», інтерактивні ментальні карти, гейміфіковані платформи для мікронавчання

Для осіб із зоровими труднощами важливим є переведення інформації з візуальної модальності в аудіальну або тактильну. Використання програм екранного доступу дозволяє учню самостійно працювати з вебресурсами. Для дітей із слуховими труднощами революційним стало впровадження бездротових FM-систем: мікрофон учителя транслює звук безпосередньо у слуховий апарат дитини, нівелюючи фоновий шум класу.

Для дітей, які мають безмовленнєвий статус (наприклад, при важких формах ДЦП або РАС), технології альтернативної та додаткової комунікації є єдиним містком до соціуму. Картки PECS (Picture Exchange Communication System) у сучасному вимірі трансформувалися у мобільні додатки на планшетах, де дитина, натискаючи на піктограми, генерує голосове повідомлення: «Я хочу пити», «Мені потрібна допомога».

II. Цифрові та хмарні технології в інклюзивному класі. Сучасний етап розвитку освіти характеризується інтеграцією хмарних рішень (Google Workspace для освіти, Microsoft 365). Вони мають вбудовані функції доступності, про які часто забувають педагоги:

- Імерсивне читання від Microsoft: дозволяє змінювати розмір шрифту, колір фону, виділяти склади та частини мови, що є незамінним для дітей із дислексією та розладами уваги.
- Голосове введення Google: мінімізує стрес для учнів, які мають труднощі з дрібною моторикою (дисграфію) або фізичні обмеження рук.
- Штучний інтелект (Chat GPT, Gemini): може використовуватися асистентом учителя для миттєвої адаптації складного наукового тексту під спрощений рівень сприйняття (диференціація контенту).

III. Психолого-педагогічні технології супроводу. Жоден гаджет не працюватиме без належного методичного підходу. До ключових педагогічних технологій відносять:

1. *Технологія рівневої диференціації.* Забезпечення академічного успіху без втрати спільної мети. Технологія рівневої диференціації в інклюзивному класі – це стратегія, яка дозволяє відійти від концепції «середнього учня» та забезпечити кожній дитині доступ до змісту освіти відповідно до її поточних можливостей. Головний принцип цієї технології полягає в тому, що мета уроку та ключове поняття залишаються єдиними для всього класу, але шляхи досягнення цієї мети

та рівні складності завдань адаптуються. Педагог розробляє навчальний матеріал у кількох варіантах, які зазвичай класифікуються за трьома рівнями:

- *Базовий* (адаптований/модифікований) рівень: створюється для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Завдання спрощуються за структурою, містять менше тексту, пропонують готові алгоритми або візуальні підказки, проте спрямовані на засвоєння того ж самого базового концепту, що й усього класу.

- *Основний* рівень: відповідає вимогам державної програми для учнів з типовим розвитком.

- *Поглиблений* рівень: завдання підвищеної складності (проблемні питання, творчі завдання) для учнів, які швидше засвоюють матеріал, що дозволяє підтримувати їхню мотивацію.

Прикладом може бути урок математики за темою «Площа прямокутника». Єдина мета для всіх – зрозуміти, що площа вимірює внутрішню частину фігури. Учні основного рівня самостійно виводять або застосовують формулу. Учні поглибленого рівня розв'язують задачу на знаходження площі кімнати складної форми (L-подібної). Дитина з ООП працює з прямокутником, який розбитий на квадратні сантиметри, і її завдання – порахувати ці квадрати або викласти їх за допомогою мозаїки, тим самим наочно засвоюючи саму суть поняття «площа».

Такий підхід повністю нівелює ризик стигматизації. Дитина з особливими освітніми потребами не виконує щось абсолютно відірване від класу; вона бере участь у загальному обговоренні, адже тема й термінологія – спільні.

2. *Технологія візуальної підтримки*: створення передбачуваного та безпечного освітнього простору. Для дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) та синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) вербальна інформація часто є занадто мінливою та складною для сприйняття в умовах класного шуму. Технологія візуальної підтримки трансформує абстрактні правила та усні вказівки у конкретні, незмінні зорові образи. Це знижує рівень тривожності учнів та підвищує їхню самостійність.

Впровадження цієї технології базується на таких підвалинах:

- *Інфографіка та візуальні інструкції*. Замість довгих текстових правил на стінах з'являються покрокові картки-схеми (наприклад, алгоритм дій під час підготовки до уроку, правила поведінки в їдальні або схема «Зупинись – Подумай – Зроби» для саморегуляції). Використовуються також картки PECS (Picture Exchange Communication System) для дітей із мовленнєвими порушеннями.

- *Колірне та функціональне кодування зон класу*. Простір кабінету чітко розмежовується, щоб дитина на підсвідомому рівні розуміла, якої поведінки від неї очікують у конкретному місці:

- *зона навчання* (зелений/синій сектор): парти, дошка, мінімум відволікаючих факторів. Тут дитина фокусується на роботі;

- *зона відпочинку / сенсорного розвантаження* (жовтий/пастельний сектор): м'який килим, пуфи, сенсорні іграшки, шумопоглинаючі навушники. Це простір, де дитина може усамітнитися в разі сенсорного перевантаження;

- *зона практичного життя/творчості*: місце для зберігання матеріалів, де кожен контейнер промаркований відповідним кольором або піктограмою.

3. *Візуалізація часу за допомогою Time Timer*. Дітям із гіперактивністю та дефіцитом уваги та розладами аутистичного спектра вкрай важко збагнути абстрактне «залишилося 10 хвилин». Спеціальні таймери Time Timer, де час, що минає, відображається яскравим диском (який поступово зникає), унаочнюють тривалість процесу. Дитина бачить, як червоний сектор зменшується, і психологічно готується до зміни діяльності, що запобігає спалахам агресії чи протесту під час переходу від гри до навчання.

4. *Технології командної взаємодії*: цифровий простір для реалізації ІПР. Успіх інклюзії неможливий зусиллями лише одного вчителя. Технологія командної взаємодії передбачає синергію між усіма учасниками освітнього процесу: вчителем, асистентом учителя, практичним психологом, спеціальними педагогами (логопедом, реабілітологом) та батьками дитини. Основним інструментом, що забезпечує цю взаємодію на практиці, є цифрова Індивідуальна програма розвитку (ІПР). Перехід від паперової бюрократії до хмарного цифрового документа кардинально змінює якість супроводу дитини.

Переваги та архітектура цифрової ІПР:

- *доступ у реальному часі*: усі члени команди (включно з батьками) мають свій рівень доступу до документа через захищені хмарні платформи. Це дозволяє миттєво вносити корективи;

- *узгодженість дій*: якщо практичний психолог на індивідуальному занятті відпрацював із дитиною нову картку саморегуляції, він робить помітку в цифровій ІПР. Асистент учителя бачить це і застосовує ту саму картку вже під час уроку математики, а батьки закріплюють навичку вдома;

- *моніторинг динаміки в один клік*: замість суб'єктивних звітів у систему завантажуються щоденні або щотижневі чек-листи поведінки та академічних досягнень дитини. Цифрова платформа може автоматично будувати графіки прогресу учня.

Завдяки веденню спільного цифрового плану дій батьки перестають бути пасивними спостерігачами. Вони бачать реальні кроки команди, розуміють логіку домашніх завдань та відчують себе повноцінними партнерами, що створює єдине, послідовне та підтримуюче середовище навколо дитини як у школі, так і за її межами.

Психолого-педагогічні технології в інклюзії є фундаментом, який перетворює теоретичне право на освіту в реальний, безбар'єрний та ефективний освітній процес. Вони є системою науково обґрунтованих методів, інструментів та форм роботи, спрямованих на створення адаптивного середовища. Головне завдання цих технологій – забезпечити гармонійний розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами, її успішну соціалізацію в колективі однолітків та якісне засвоєння академічних знань.

Сучасний інклюзивний підхід вимагає трансформації трьох ключових компонентів освітнього процесу: взаємодії всередині класу, безпосередньо викладання матеріалу та системи оцінювання результатів.

Взаємодія в інклюзивному класі базується на принципах партнерства, психологічної безпеки та поваги до різноманітності. Для дітей з особливими освітніми потребами (зокрема з мовленнєвими, інтелектуальними труднощами, розладами аутистичного спектра чи емоційно-вольової сфери) традиційні форми комунікації часто є неефективними. Педагоги використовують спеціальні методики для побудови соціальних містків. Метод «Соціальних історій» розроблений для полегшення адаптації дітей, які мають труднощі в розумінні соціальних контекстів і неписаних правил поведінки. «Соціальна історія» – це короткий, ілюстрований текст, написаний від першої особи, який детально й покроково описує конкретну ситуацію (наприклад, «Як поводитися під час повітряної тривоги», «Що робити, якщо я хочу відповісти на уроці», «Як попросити про допомогу»). Історія містить опис того, що відбувається, що відчувають інші люди і як дитина може безпечно та конструктивно відреагувати.

Технологія «Коло друзів» спрямована на включення дитини з особливими освітніми потребами в соціальне життя класу та запобігання ізоляції. Навколо учня добровільно створюється група підтримки з числа однолітків з типовим розвитком. Разом із психологом діти обговорюють, як допомогти однокласнику, грають разом на перервах, залучають до спільних проєктів. Це виховує емпатію в усього класу та допомагає дитині з особливими освітніми потребами розвивати комунікативні навички в природному середовищі.

Диференційоване викладання визнає, що учні мають різні профілі навчання, інтереси та рівні готовності. Замість того, щоб очікувати, що дитина підлаштується під навчальний план, педагог підлаштовує план під дитину за трьома основними напрямками:

- *диференціація змісту* (що вивчаємо?). Використання рівневих концепцій (як було описано у технології рівневої диференціації). Для дітей із когнітивними труднощами відбувається модифікація матеріалу – спрощення суті (наприклад, замість вивчення складних історичних причин війни, учень запам'ятовує ключову подію та її головних героїв). Для дітей із сенсорними труднощами чи збереженим інтелектом застосовується адаптація – зміна форми подачі (шрифт Брайля, аудіокниги, тактильні моделі);

- *диференціація процесу* (як вивчаємо?). Вчитель задіює концепцію мультисенсорного навчання, підключаючи одночасно зорові, слухові, кінестетичні та тактильні канали сприйняття;

- *гнучке групування*. Учні протягом уроку можуть працювати в парах змішаних можливостей (де сильніший учень виступає ментором) або в гомогенних групах, де вчитель та асистент можуть надати цільову підтримку групі, що потребує додаткових роз'яснень;

- *станційне навчання*. Клас ділиться на зони. На одній станції діти дивляться відео за темою, на другій – працюють із підручником, на третій – виконують практичний експеримент із маніпулятивами (кубиками, картками).

Дитина з особливими освітніми потребами проходить ці станції у власному темпі або з адаптованими завданнями на кожній із них.

Специфічне оцінювання: фокус на індивідуальному прогресі.

В інклюзивному класі класичне порівняльне оцінювання (зіставлення результатів учня з нормативом чи результатами інших дітей) втрачає свою педагогічну доцільність і може демотивувати дитину з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічні технології пропонують перехід до критеріального та автентичного оцінювання, де головним орієнтиром є індивідуальний поступ учня щодо його власних попередніх досягнень.

Формувальне оцінювання – це поточне, підтримуюче оцінювання, яке є частиною щоденного навчання. Воно не карає за помилки, а вказує на те, що потрібно покращити. Для дітей з особливими освітніми потребами використовуються специфічні інструменти:

- *картки виходу*. Наприкінці уроку дитина малює смайлик, обирає колір або пише одне речення, що показує рівень розуміння теми;
- *адаптовані критерії* (рубрики). Критерії успіху розробляються спільно або чітко візуалізуються. Дитина з дислексією знає, що під час оцінювання її творчої роботи оцінюватиметься глибина думки та структура, а граматичні помилки не вплинуть на загальний бал негативно, оскільки вони є проявом її порушення.

Технологія портфоліо як метод автентичного оцінювання. Портфоліо – це динамічна збірка робіт учня (малюнки, аудіозаписи читання, виконані завдання, фотографії проєктів), що демонструє його зусилля, прогрес та досягнення за певний період. Це найкращий інструмент для оцінювання дітей з тяжкими труднощами. Гортаючи портфоліо, дитина, батьки та педагоги наочно бачать: «У вересні учень міг написати лише одну літеру, а в травні вже пише ціле слово».

Модифікація умов оцінювання. Для проведення підсумкового контролю інклюзивні технології передбачають:

- збільшення часу на виконання тестів (на 30–50%);
- зміну формату: заміна письмового тесту на усне опитування (або навпаки), використання комп'ютерних програм для введення відповідей;
- зменшення кількості завдань на сторінці для уникнення візуального перевантаження та розпорошення уваги.

Завдяки синергії гнучкого навчання, специфічної взаємодії та гуманного оцінювання, психолого-педагогічні технології створюють умови, за яких кожна дитина, незалежно від її труднощів, відчуває себе успішною, захищеною та спроможною вчитися.

Технології підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання є невід'ємною умовою трансформації сучасної школи від декларативної інклюзії до реальної. Застосування асистивних та цифрових засобів дозволяє компенсувати фізичні чи ментальні труднощі учнів, забезпечуючи їхню автономність та підвищуючи рівень самооцінки.

Ефективна модель інклюзивного класу має поєднувати архітектурну доступність, наявність спеціалізованих гаджетів та високий рівень готовності педагогічного колективу до їх використання.

Список використаних джерел та літератури

1. Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга. 2009. 272 с.
2. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2023. 160 с.
3. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка. Київ : Либідь, 2018. 308 с.
4. Синьов В. М., Шевцов А. Г. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. *Дефектологія*. 2004. № 2. С. 6–11.
5. Софій Н. З., Найда Ю. М. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. Київ : Плеяда, 2007. 128 с.
6. Даниленко Л. І. Інноваційні педагогічні технології в освіті. Київ : Шкільний світ, 2019. 120 с.
7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145–VIII. URL: